

FETİH SÛRESİ BAĞLAMINDA SİYER-TEFSİR İLİŞKİSİ

MUSTAFA ÖZKAN

DOÇ. DR.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT Ü. İSLAMİ İLİMLER FAK.

İlk dönem Müslümanlarının ilimleri bir bütün olarak gördükleri söylenebilir. Bunun belki de en somut göstergelerinden birisi, ilgili dönemde ilimlerin dinî ve dinî olmayan şeklinde tasnif edilmemesinin yanı sıra Tefsir, Hadis, Siyer, Kelam ve Fıkıh gibi disiplinlerin bir bütünün parçaları olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla ilim dalları için yapılan gerekli-gereksiz, önemli-önemsiz şeklindeki değerlendirmeler ve farklı ilim dallarını birbirlerinin alternatifi olarak görme şeklindeki bakış açısı, hayatı parçacı bir yaklaşımla değerlendiren günümüz modern insanına aittir diyebiliriz.

Modern insan sadece ilimler arasında değil, yerine göre bilim-din, kadın-erkek, dünya-ahiret, siyaset-din gibi ilişkili bir birçok kavram/konu arasında da ayırım yapıyor ve bu ayırımın doğurduğu problemlerle uğraşmak durumunda kalıyor. Oysaki yapılması gereken, her konuda olduğu gibi farklı ilmî disiplinleri de bir bütünün tamamlayıcı/bütünleyici parçaları olarak görmek ve öğrenmektir.

İslam tarihinin ilk döneminde hâkim olan ve daha sonra sistemleşip isimlendirilecek olan disiplinler arasında şüphesiz güçlü bir ilişki vardı. Bu ilişki, ansiklopedist âlim anlayışını beraberinde getirmiştir. Ansiklopedist âlim, kişinin uzmanı olduğu ilim dalının dışındaki disiplinlere de vakıf olmasını ifade eder. Hz. Aişe (ö. 58/678), İbn Abbas (ö. 68/687), Zührî (ö. 124/742), Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmâm-ı Gazzâlî (ö. 505/1111) ve İbn Rüşd (ö. 520/1126) gibi âlimleri ansiklopedist âlim kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Çünkü bunlar, bir alanda otorite olmalarına rağmen diğer ilimleri de biliyorlardı. Örneğin Ebû Hanîfe büyük bir hukukçu/fıkıhçı olmakla birlikte Tefsir, Hadis, Siyer ve Kelam gibi ilimlere de vakıftı.

İlk dönem âlimleri, ilmî geleneğin kendilerine sunduğu “farklı disiplinleri bir bütünün parçaları olarak görme ve öğrenme” şeklindeki bütüncül yaklaşım sayesinde problemlere çok farklı açılardan bakabilme ve ele aldıkları sorunlar hakkında büyük oranda sağlıklı sonuçlara varma imkânını yakalamışlardır. Günümüzde disiplinler arası ilişkinin gerekliliğinin yoğun olarak gündeme gelmesinde de kuvvetle muhtemeldir ki İslam Tarihinin ilk döneminde egemen olan ilim-âlim anlayışının doğurduğu faydalı sonuçlar ile modern bilimde hâkim olan “sadece belli bir alanda uzman olma” anlayışının beraberinde getirmiş olduğu problemler etkili olmuştur.

Bu girizgâhtan sonra, Siyer-Tefsir ilişkisine girebilir ve konu bağlamında şunları belirtebiliriz: Tefsir’in kaynağı olan Kur’ân hayatın tüm alanlarından bahsetmekle birlikte konulara yaklaşımı genelde özet ve ilkeler düzeyindedir. İlgili ilkeler ise Hz. Muhammed tarafından açıklanmış, tebliğ edilmiş ve yaşanmak sûretiyle somutlaştırılmıştır. Bu bakımdan diyebiliriz ki Kur’ân, bilgi ve ölçü olarak Siyer’in kaynağı; Siyer ise Tefsirin kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim’in büyük oranda açılımıdır. Başka bir ifade ile Kur’ân anayasa, Siyer ise bu anayasanın kanunları konumundadır. Dolayısıyla Siyer’in, içerdği konu hakkında detaylı bilgi içermeyen âyetlerin tefsirinde önemli bir rol oynadığı/oynayacağı muhakkaktır.

Çalışmamızda Siyer-Tefsir ilişkisini Fetih Sûresi özelinde ve sınırlı sayıdaki örnekler üzerinden somutlaştırmaya çalışacağız.

Bilindiği gibi Fetih Sûresi 29. âyetten oluşmakta ve Medine’de inen sûrelerden kabul edilmektedir. İlgili sûre, Hudeybiye Antlaşması sonrasında Mekke ile Medine arasında nâzil olmaya başlamıştır. Söz konusu sûrede ana hatlarıyla Hz. Muhammed’in Ka’be’yi tavaf etme isteği, ilgili isteği Mekkelilere bildirmek için elçi olarak gönderilen Hz. Osman’ın hapse atıldığı söylentisi üzerine yapılan Rıdvan Biatı, bu biatın akabinde yapılan Hudeybiye Antlaşması ve adı geçen antlaşmanın bir zafer olarak nitelendirilmesinin yanı sıra doğurduğu sonuçlar anlatılmaktadır.

Fetih Sûresi’nde değinilen Hudeybiye Antlaşması’nın ismi, yapılış yeri, süreci, ilgili kavram ve gelişmelerin bir kısmı hakkında hiç bilgi verilmemiş, hakkında bilgi verilenler ise detaylı olarak açıklanmamıştır. Örneğin yapılan Hudeybiye Antlaşması Kur’ân’da bir zafer olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu zaferin anlamı, zamanı ve nasıllığı ancak Siyer kaynaklarında detaylı bir şekilde izah edilmektedir.

Fetih Sûresi’nde geçen ancak açıklanmayan bazı kavram/konuları Siyer ilminin sunduğu bilgiler ışığında açıklamaya ve bu açıklamalar üzerinden de Siyer ile Tefsir arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermeye çalışacağız.

1. Ka'be'yi Tavaf/Umre ve Süreci

Fetih Sûresi'nin 27. âyetinde, Resûlullah'ın görmüş olduğu rüya üzerine ashâbıyla birlikte umre yapmak amacıyla Mekke'ye gittiklerine kısaca değinilmektedir. Ancak ilgili âyetlerde, sözü edilen yolculuğun zamanı, şekli ve kaç kişiyle yapıldığı belirtilmemektedir. Bu, bir tefsirci için şüphesiz önemli bir problemdir. İşte Siyer ilmi, hakkında yetersiz bilginin olduğu bu âyetlerdeki konular hakkında aşağıdaki bilgileri verir ve müfessirin ilgili âyetleri sağlıklı bir şekilde tefsir etmesine imkân sağlar:

Bahsi geçen umre yapma teşebbüsü, hicrî 6/miladî 628 yılının Zilka'de ayında olmuştur.^[1] Umre yolculuğuna 1400 civarında sahâbî katılmıştır.^[2] Sözü edilen yolculuğun seyri ise kısaca şu şekilde olmuştur: Ka'be'yi tavaf etmek isteyen Resûl-i Ekrem, Mekke'li müşriklerin Müslümanları Mekke'ye sokmamak için büyük bir direnç göstereceklerini tahmin etmişti. Allah'ın Resûlü, Mekke'ye savaş için değil de Ka'be'yi tavaf için geldiğini belirtmek amacıyla^[3] ihrama girmiş,^[4] yanına 70 kurbanlık deve almış,^[5] beraberinde savaş silahı götürmemiş^[6] ve muhtemel bir çatışmanın yaşanmaması için gerektiğinde yol güzergâhını değiştirmiştir.

Görüldüğü üzere Kur'ân, doğal olarak sözü edilen umre yolculuğu hakkında sınırlı bilgi vermektedir. Siyer kaynakları ise aynı konuda detaylı bilgiler içermekte ve böylece ilgili âyetlerin sağlıklı bir şekilde tefsir edilmesine katkı sağlamaktadır.

2. Müşriklerin Umre Yolculuğunu Engellemeleri

Sûre'nin 25. âyetinde, Müslümanların umre ziyaretinin müşriklerce engellendiğine kısaca işaret edilmektedir. Fakat bu engellemenin şekli ve hangi yöntemlerle aşılmaya çalışıldığı açıklanmamaktadır. Siyer ilmi, açıklanmayan bu durum hakkında şu bilgileri sunmak sûretiyle, ilgili âyetle kısmen kapalı olan konunun anlaşılır hale gelmesine yardımcı olur:

[1] İbn İshâk (ö. 151/768), *Sîretu İbn İshâk*, Beyrut, 2009, 454; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-IV, Beyrut, 2004, III, 241; Halife b. Hayyât (ö. 240/854), *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, (çev. Abdulhalık Bakır), Ankara, 2002, 106.

[2] İbn İshâk, 454; İbn Hişâm, III, 241; Halife b. Hayyât, 106.

[3] İbn Hişâm, III, 241; Muhammed Gazali, *Fıkhu's-Sîre*, (çev. Resul Tosun), İstanbul, thz. , 350.

[4] İbn İshâk, 454; İbn Hişâm, III, 241; Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer (ö. 297/897), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-III, Necef, 1356, I, 373.

[5] İbn İshâk, 454; İbn Hişâm, III, 241; Halife b. Hayyât, 106.

[6] Vâkidî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/822), *Kitâbu'l-Meğâzi*, Beyrut, 2006, 405.

Müşrikler Müslümanların Mekke'ye girmelerini kendileri açısından bir utanma sebebi ve aynı zamanda prestij kaybı olarak değerlendirmişlerdir. Hz. Peygamber ve beraberindekilerin Mekke'ye girişlerini engellemek için öncelikle Müslümanların üzerine 40-50 civarında adam göndermişlerdir. Hz. Peygamber ise kendilerine saldıran bu adamları yakalamış ancak çatışma çıkmasın diye serbest bırakmıştır.^[7] Ayrıca Allah Resûlü, savaş için gelmediğini^[8] bildirmek için Mekkelilere elçiler gönderme yoluna gitmiştir.^[9]

3. Ağaç Altında Yapılan Biat ve Şekli

Fetih Sûresi'nin 18. âyetinde “mümünlerin bir ağaç altında Resûlullah'a biat ettikleri”, 10. âyetinde ise “Allah'ın eli (biat edenlerin) eli üzerinde olduğu” belirtilmektedir. Ancak sözü edilen biatın hangi biat olduğu, nerede/ne zaman gerçekleştiği ve “Allah'ın elinin biat edenlerin elleri üzerinde olmasının” ne anlama geldiği belirtilmemiştir. Âyetteki açıklanmayan durumlar, Siyer kaynaklarında şu şekilde izah edilmekte ve ilgili âyetlerin tefsirine katkı sağlanmaktadır:

6/628 yılında Hudeybiye Antlaşması'nın hemen öncesinde Mekke'ye elçi olarak gönderilen Hz. Osman gözaltına alınır. Zikredilen gözaltına alınma, “Osman öldürüldü” şeklinde yayılır. Sahâbiler bu gelişme üzerine Semre Ağacı altında toplanır, gerekirse Mekkelilere karşı kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarını ve her şartta Hz. Peygambere bağlı olduklarını/olacaklarını ifade etmek için Resûlullah'a biat ederler. İşte âyette geçen biat, 6/628 yılında Hudeybiye denilen yerde yapılan Rıdvan Biatı'dır.^[10]

Âyette geçen “Allah'ın eli, biat edenlerin elleri üzerindedir” şeklindeki ifade ise yapılan biatın yapılış şekline işaret etmektedir. Peygamberimiz döneminde biat sırasında ilgililer, ellerini birbirlerine değildir/kalabalıksa kişiler ellerini birbirlerinin üzerine koyarlardı. Nitekim Rıdvan Biatı'nda da Müslümanlar ellerini Resûlullah'ın elleri üzerine koymak sûretiyle Hz. Muhammed'e biat ettiklerini belirtmişlerdir. Böylece Siyer, âyette geçen “Allah'ın elinin insanların ellerinin üzerinde olması” ifadesinin ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Aksine, sözü edilen ifadeyle neyin kastedildiğini anlamak mümkün olmayacaktır.

[7] İbn Hişâm, III, 246; Muhammed Ebû Zehra, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (çev. M. Keskin), İstanbul, 1993, 332.

[8] İbn İshâk, 454; Vâkıdî, 405; İbn Hişâm, III, 241-246.

[9] Vâkıdî, 422.

[10] İbn İshâk, 460; İbn Hişâm, III, 246-247; Halife b. Hayyat, 107.

4. Hudeybiye Antlaşması'nın Açık Bir Zafer Olarak Nitelendirilmesi

Fetih Sûresi'nin 1 ve 3. âyetlerinde Hudeybiye Antlaşması apaçık bir zafer olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu zaferin ne olduğu ve nasıl gerçekleştiği detaylı olarak belirtilmemiştir. Bahsi geçen zaferin ne/nasıl olduğunu ancak Hudeybiye Antlaşması süreci ve sonrasında gelişen olayları detaylı olarak anlatan Siyer-Meğazî kaynaklarından öğrenebiliyoruz. Siyer ilmini bilmeyen bir müfessirin, sözü edilen zaferi doğru-detaylı bir şekilde anlama ve tefsir etme imkânı neredeyse bulunmamaktadır.

Siyer kaynakları, sûrenin ilgili âyetlerinde geçen zaferin şu önemli gelişmeler olduğu bilgisini verir ve bu âyetlerin tefsiriyle uğraşanların/müfessirlerin işlerini kolaylaştırır:

Bir, sûrede parlak bir zafer olarak nitelendirilen gelişme, şüphesiz Hudeybiye Antlaşması'dır. Mekkeli müşrikler bu antlaşma ile Müslümanları ilk defa siyasi bir güç olarak kabul etmişlerdir. Söz konusu yeni gelişme ise Müslümanların Arap Yarımadasında itibarlarının artmasını beraberinde getirmiştir.

İki, Hudeybiye Antlaşması ile, Mekkeli müşriklerle Hayber Yahudileri arasında Müslümanlara karşı muhtemel bir ittifakın önü kesilmiş, bu durum Müslümanlara Hayber üzerine yürüme imkânını vermiştir. Nitekim Hudeybiye Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra Müslümanlar, kendileri açısından büyük bir tehlike oluşturan Hayber Yahudileri üzerine sefer düzenlemiş ve Hayber'i fethetmişlerdir. Hudeybiye Musalahasının bir sonucu olan Hayber'in fethi de âyetle geçen zaferin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Üç, Hudeybiye Antlaşması'nın bir sonucu olarak gerçekleşen Mekke'nin fethi de şüphesiz âyetle anlatılan zaferdir. Bilindiği gibi Mekkeli müşrikler, Hudeybiye Antlaşması'na aykırı olmasına rağmen Müslümanların tarafında bulunan Huzaa Kabilesinden çok sayıda insan öldürmüş ve böylece adı geçen antlaşmayı tek taraflı olarak ihlal etmişlerdir. Söz konusu ihlali gerekçe gösteren Hz. Peygamber, Mekke'yi fethederek Ka'be'yi putlardan temizlemiş^[11] ardından da tüm Mekkelileri affettiğini ilan etmiştir.^[12] Dolayısıyla Mekke'nin fethi parlak bir zaferdir.

Dört, Allah Resûlü, Mekke fethinden sonra Hevâzinlileri yenmiş akabinde de Tâif'i muhasara altına almıştır.^[13] Ancak Tâif kalelerinin çok güçlü oluşunu^[14] ve Haram ayların yaklaşmasını dikkate alan Hz. Muhammed, Tâif'i

[11] İbn Hişâm, IV, 42-43.

[12] İbn İshâk, 529-531.

[13] İbn Hişâm, IV, 99.

[14] İbn İshâk, 571-575; İbn Hişâm, IV, 99.

fethetmenin kısa vadede mümkün olmayacağını düşünerek kuşatmayı kaldırmıştır. Fakat Tâifliler kısa bir süre sonra topluca İslam'a girmişlerdir.^[15] Kuşkusuz bu gelişme de zafer olarak belirtilen Hudeybiye Antlaşması'nın bir parçası/sonucudur.

Beş, tebliğ faaliyetleri ve sonuçları: Bilindiği gibi Hudeybiye Antlaşması beraberinde barış ortamını getirmiştir. Barış ortamında Hz. Muhammed öncelikle çok sayıda devlet başkanı ve kabile liderine İslam'a davet mektupları göndermiştir. Bu, Hz. Peygamber'in devlet başkanı ve Peygamber olarak tanınmasını ve aynı zamanda İslam'ın Arap Yarımadası'nın dışına çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca barış ortamında İslamî tebliğ hız kazanmış ve kısa bir süre zarfında Müslüman olanların sayısının katbekat artmasını sağlamıştır. Şüphesiz tüm bu gelişmeler de İslam/Müslümanlar için bir zaferdir.

Ayrıca Hudeybiye Antlaşması'nın bir sonucu olan Mekke'nin fethinin akabinde Kureys'in yanı sıra Sakîf gibi güçlü kabilelerin İslam'a girdiklerini gören onlarca Kabile lideri, hicrî 9/miladî 630 yılında Medine'ye gelmek sûretiyle Hz. Muhammed'le görüşmüş, anlaşmalar yapmış ve ona bağlılıklarını ilan etmişlerdir. İslam Tarihinde Senetü'l-Vüfûd (Heyetler Yılı) olarak isimlendirilen^[16] bu yeni gelişme, tüm Arabistan'ın Hz. Muhammed'in peygamberliği ve devlet başkanlığını kabul ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Kısacası Hudeybiye Antlaşması ile ilişkili olarak gelişen tüm bu gelişmeler, Fetih Sûresi'nde bahsedilen zaferi ifade etmektedir. Bu durum, ilgili âyetlerde geçen zafer kavramının tefsir edilmesinde Siyer ilminin oynadığı rol bakımından önem arz etmektedir.

5. Hayber'in Fethi ve Ganimetler

Sûrenin 15. âyetinde Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra yapılan bir seferden bahsedilmektedir. 15. âyetin yanı sıra 19. âyette de müminlerin birçok ganimetle mükafatlandırıldığı belirtilmektedir. Ancak bahsi geçen âyetlerde seferin ismi ve elde edilen ganimetlerin niteliği-miktarı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda Siyer kaynakları bize bilgi anlamında önemli bir imkân sağlar ve böylece âyetteki kapalı durumların tefsir edilmesine yardımcı olur. Şöyle ki; sûrenin 15. âyetinde işaret edilen sefer, Hayber seferidir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber, Hudeybiye Antlaşmasını yaptıktan kısa bir süre sonra 1600 ashâbıyla Hayber üzerine yürür ve burasını fetheder.^[17]

[15] İbn İshâk, 575-579; İbn Hişâm, IV, 99-102.

[16] İbn İshâk, 637; İbn Hişâm, IV, 157.

[17] İbn İshâk, 470; İbn Hişâm, III, 255.

Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra müminlere mükafat olarak verilen ganimet ise -Siyer kaynaklarından öğrendiğimize göre- Hayber Fethinde elde edilen ganimetlerdir. Bilindiği gibi Hayber Fethinden sonra Müslümanlarla Yahudiler arasında şu maddelerden oluşan bir antlaşma yapılmıştır: Bir, Yahudiler Hayber'deki toprakları işletecekler ancak, müminler istedikleri zaman onları Hayber'den çıkarabileceklerdir (yani tüm bu toprakların asıl sahibi olabileceklerdir). İki, her sene Hayber mahsulünün (hurma, buğday vs.) yarısı Müslümanlara verilecektir. Bu antlaşmanın maddelerinin aynısı, Hayber civarında yaşayan ve teslim olan Teymâ, Fedek ve Vâdilkurâ Yahudileri için de geçerli kılınmıştır.^[18] Böylece Hz. Peygamber başta olmak üzere sahâbîlere çok miktarda ganimet düşmüş^[19] ve aynı zamanda bu ganimetin bir sonucu olarak İslam Devleti ekonomik anlamda güçlenmiştir.^[20]

Sonuç olarak diyebiliriz ki Siyer ile Tefsir arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Buna göre Siyer, Kur'an âyetlerinin içerdiği kapalı kavram, hüküm ve manaların doğru tefsir edilmesinde önemli bir rol oynar. Çünkü Siyer'in merkezinde Kur'an'ı sadece tebliğ eden değil aynı zamanda onu tebyin ve temsil eden Allah Resûlü bulunmaktadır. Dolayısıyla Kur'an âyetlerinin tarihî arka planı, başka bir ifade ile Kur'an'ın yaşanmış hali olan Siyer bilinmeden, sağlıklı bir tefsir yapma imkânımız bulunmamaktadır. Bu durum da, doğal olarak Siyer ile Tefsir arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Halîfe b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, (çev. Abdulhalık Bakır), Ankara, 2002.
 Huzâî, Ali b. Muhammed, *Tahrîced-Delâlat es-Semiyye*, Kahire, 1981.
 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-IV, Beyrut, 2004.
 İbn İshâk, *Sîretu İbn İshâk*, Beyrut, 2009.
 Kettânî, Hz. Peygamber Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar, (et-Terâtîbu'l-İdariyye), I-III, (çev. Ahmet Özel), İstanbul, 1993.
 Muhammed Ebû Zehra, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (çev. M. Keskin), İstanbul, 1993.
 Muhammed Gazali, *Fıkhu's-sîre*, (çev. Resul Tosun), İstanbul, thz.
 Önkâl, Ahmet, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Konya, thz.
 Vâkidî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, Beyrut, 2006.
 Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-III, Necef, 1356.

[18] İbn İshâk, 487; İbn Hişâm, III, 262 vd.

[19] İbn Hişâm, III, 256-257.

[20] İbn İshâk, 487 vd.